

Simon János

# Él-e még a politika mint tudomány Magyarországon?

## A választás szabadsága és az igazság a politikában

*„Szeretem Platónt, de az igazságot még jobban szeretem.”*  
Arisztotelész

### Bevezetés

Alábbi elemző írásunkban a három évtizede szabad ország politikai rendszerének egy szegmenséhez kapcsolódó három témakört járunk körbe: az intézményrendszert, a magyar demokrácia karakterét és a pártversenyter átalakulását, formálódását. Szakmailag választ kereshetünk arra a kérdésre, hogy hazánkban milyen erők kormányoztak az elmúlt harminc évben, és melyek voltak a legfontosabb politikai jellegű struktúrageneráló tényezők, és azok milyen irányokba mozdultak. Választ keresve erre az átalakulási folyamat két kérdéskörét tekintjük át röviden: az egyik a pártrendszer és a pártversenyter alakulása (1989–2020); a másik a politikatudománynak és/vagy a politológusoknak a halála.

### A pártrendszer és a pártversenyter alakulása (1988–2020)

Fontos számításba vennünk, hogy a magyar társadalom struktúrája történelmi élményeiben, kulturálisan értékeiben és szocializációs élményeiben is „erősen tagolt”, ami azt jelenti, hogy a preferenciák nemcsak egymásra épültek, de egymás mellett is léteznek, gyakran nagyon is elkülönülten, egymással szöges ellentétben. (Ez utóbbira példa, hogy az emberek egyes csoportjai ma is mennyire másként értelmezik az 1944. márciusi német megszállást, az 1945-ös szovjet megszállást vagy az 1956-os orosz katonai inváziót.)

Ezért van az is, hogy a preferenciákban egyaránt megtalálhatók a választói csoportok között az 5%-os küszöb fölötti arányban a szociáldemokrata, a liberális, a konzervatív, a baloldali és jobboldali, a kozmopolita és a nemzeti, a radikális és a mérsékelt választói csoportok (és akkor még nem beszéltünk a nemzeti kisebbségekről vagy a környezetvédőkről és a nemi másságok hangsúlyozóiról). Ez a társadalomban meglévő erős politikai tagoltság okozza, hogy Magyarországon nincsen társadalmi igény a kétpártrendszerre, legfeljebb csak a pártok időleges szövetségére.

A szocializációból és élményekből kialakult identitásokra és bizalmakra épülnek a pártpreferenciák – ha a kínálati piacon tényleg van számukra több párt. Csak a pártokon, a pártversenyteren és a kampányon múlik, hogy e választói csoportok a maguk

preferenciáival kapcsolódnak-e pártokhoz (elmennek-e szavazni?), és ha igen, mely pártokhoz kapcsolódnak.

A modern kori versenymokráciákat vizsgáló társadalomtudományok egyik legfontosabb kérdése az, hogy milyen tényezők és preferenciák határozzák meg a választások eredményeit.<sup>1</sup> Nagyobb szakmaisággal így is megfogalmazhatnánk a kérdést: melyek a legfontosabb struktúrageneráló viszonyok a választás kimenetelében?

A posztkommunista közép-európai régióban sokan a demokrácia stabilitásának fontosságát helyezik a középpontba, s ennek megfelelően a pártfejlődésből nézve elemzik a pártversenyt, a pártfejlődésben különböző egymás utáni fejlődési szakaszokat (típusokat) megkülönböztetve, úgymint hegemon, polarizált, fragmentált és pluralista pártrendszereket.<sup>2</sup> Az új demokráciáknál sokan a pártok gyengeségében és törékenységében látják az okát annak, hogy gyakran változnak a választási rendszerek.<sup>3</sup> Kétségtelen, hogy a pártok változékonysága nagyon erősen hat a választási eredményekre, és ez ráirányította figyelmünket egy mélyebb összefüggésre, mégpedig a pártok közötti viszonyok, szövetségi politikák alakulására. Nevezzük ezt politikai versenytérnek. Amikor a magyar példát elemezzük, akkor ez utóbbit, vagyis a pártversenytér alakulását vesszük górcső alá a pártok és szövetségi politikájuk alapján.

A továbbiakban azt nézzük meg, hogyan alakult át Magyarországon a pártversenytér és annak szereplői, a pártok. Előrebocsátjuk, hogy számunkra nem kérdéses, hogy hazánkban harminc éve demokratikus rendszer működik (jogilag, szervezetileg), még ha voltak is olyan rövidebb időszakok, amelyekben a hatalom gyakorlásának módszerét tekintve diktatórikus volt, – a jogi keretből kilépve – jogtalanul erőszakot alkalmaztak (például 2006-ban).

Ha abból indulunk ki, hogy nemcsak a választási rendszer, de a pártok rendszere és maga a pártversenytér is döntően befolyásolja az eredményeket, akkor az elmúlt harminc évet ilyen szempontból is vizsgálunk kell. Megítélésünk szerint e korszak politikai versenytére egymást követően négy szakaszra osztható: egy sokpártira, egy többpártira, egy domináns kétpártira és egy kétpólusú többpárti versenytérre. Ezek időben az alábbiak szerint tagozódtak:

- a „pluralizált sokpárti rendszer” (a pártok kialakulásának időszaka: 1988–1990),
- a „stabilizálódó többpártrendszer időszaka” (a konszolidálódó pártok időszaka: 1990–2010),
- a „domináns két és fél pólusú többpártiság” (2010–2018),
- a kétpólusú többpártiság az önkormányzati választásokon (2019–).

<sup>1</sup> John C. Harsanyi: Rational-Choice Models of Political Behavior vs. Functionalist and Conformist Theories. *World Politics*, 21. (1969), 4. 513–538.

<sup>2</sup> Jack Bielasiak: Substance and Process in the Development of Party Systems in East Central Europe. In *Communist and Post-Communist Studies*, 30. (1997), 1. 23–44.

<sup>3</sup> Simon János: Comparative Electoral System in Central Europe. *International Political Science Review*, 4. (1997). 361–380; Josep Colomer: Party System Effects on Electoral Rules. In Erik Herron – Robert Pekkanen – Matthew Soberg (szerk.): *The Oxford Handbook of Electoral Systems*. New York, Oxford, 2017.

### *A „pluralizált sokpárti rendszer” (1988–1990)*

Ez az 1988–1990-es pártosodás, a politikai rendszerváltás, a pártok kialakulásának időszaka. A pártversenyter alakulása szempontjából ezt a pártosodás kezdetétől lényegében az első szabad választásokig tartó időszakot „pluralizált sokpárti rendszernek” nevezhetjük. Kezdetre a protopártok kialakulásának időszakára tehető, a közéleti vitakörök korára, a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság és az egyesülési törvény elfogadásának idejére.

Az új társadalmi mozgalmak párttá alakulása (MDF, SZDSZ, Fidesz) és a retropártok (MSZDP, FKgP, KDNP) újjáalakulása lendületet adott a pártállami rendszer lebontásának, különösen a számukra sikeres időközi választások során. 1990 elejére már több mint 200 pártot tartottak nyilván. A sokpárti versenyter rendszerének végét az első szabad választások jelentették, amikor elváltak egymástól az országos és a mindinkább jelentőségüket veszített egyéb pártok. 1990 tavaszán a 4%-os Országgyűlésbe kerülési küszöböt hat pártnak sikerült átlépnie.<sup>4</sup>

Ha az elmúlt harminc évben az Országgyűlésbe bekerült pártok számát idősorban vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy lényegében nincs, vagy csak alig volt változás 1990-től (*1. táblázat*). A továbbiakban ezen pártok törekvései és értékrendszerei domináltak a magyar politikai versenyteret és formálták a közéletet, még ha nevükben és szövetségi politikájukban időnként változtak is.

*1. táblázat: Az Országgyűlésbe bekerült, frakciót alapító pártok száma (1990–2018)*

|                     | 1990 | 1994 | 1998 | 2002 | 2006 | 2010 | 2014 | 2018 |
|---------------------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| Bekerült pártok N = | 6    | 6    | 5    | 5    | 5    | 5    | 5    | 6    |

*Forrás:* Simon (2015): i. m.

Az elmúlt harminc év magyar pártrendszerében az igazán lényeges változások nem a parlamenti pártok számában vagy nevében zajlottak le, hanem a politikai versenyterben, a pártok egymáshoz való viszonyában.

### *A „stabilizálódó többpártrendszer időszaka” (1990–2010)*

Az 1990-es években a parlamenti pártok több vonatkozásban is képlékenyek voltak. Egyrészt szervezetileg gyakran szakadtak és egyesültek, másrészt szövetségeket kötöttek és szakítottak egymással, harmadrészt pedig csúszkáltak a politikai tér bal-jobb

<sup>4</sup> Simon János: *Hét választás Magyarországon. Országgyűlési választások kézikönyve (1989–2014)*. Budapest, CEPoliti, 2015.

dimenziójában. Például az MDF a centrumból jobbra csúszott, az SZDSZ viszont szélsőjobbról (mások szerint a radikális jobbról) balra.<sup>5</sup>

Az 1990-es évek közepétől azonban a gazdasági helyzet drasztikus romlása, a privatizáció, a közszellem ismét megerősítette a magánszféra felé fordulást, és jelentősen csökkentette a közérdek iránti érdeklődést, ami megmutatkozott 1994-hez képest az 1998-as parlamenti és önkormányzati választásokon a részvétel csökkenésében is.<sup>6</sup>

A 2002-es kampány és a sokak által vitatott választási eredmények nemcsak polarizálták a társadalmat, de aktivizálták is a szavazókat. Csúcsot ért el a választói részvétel, és láthatóan két tömbbe tömörültek a szavazók. Sok politikai elemző ezt a folyamatot – tévesen – a kétpártrendszer irányába tett lépésként értelmezte, de megítélésünk szerint tévedett. (Itt tudatosan nem idézünk egyetlen publicistát sem.) Valójában tömbösödés volt, de ez nem kétpártosodás, inkább két pártszövetségi rendszer által vallott értékrendszerek (kisebb részben érdekviszonyok) köré tömörülő választókat jelentett. Az MSZP által beígért 13. havi nyugdíj volt az, ami generációs szakadékot képezett a nyugdíjasok és a fiatalok között. Ezzel persze erősített egy „posztkommunista” versus „polgári” törésvonalat is, amelyet ha preferenciaként értelmezünk is, akkor azt mondhatjuk róla, hogy a régi államszocialista rendszer központi redisztribúciója és a modern piacgazdaság közti szakadékot testesíti meg. Ráadásul ezek ráépültek arra a társadalmi tényre, hogy az egyik generáció (egy része) kapott a leosztásból, a másiknak pedig magának kellett megküzdenie érte.

A költségvetési pénz elapadását és a gazdasági válságot látványpolitizálás követte, majd 2006-ban trükkök százaival ugyanaz a baloldali pártkoalíció alakított kormányt, s az ország megállíthatatlanul csúszott le a lejtőn. Az ezredfordulót követő években (2002–2010 között) a négy „visegrádi ország” között minden mutatóban az első helyről az utolsóra kerültünk. Ennek következménye lett a soha nem látott protesztzavazás, ami nemcsak tartósan leváltotta az MSZP-t, de örökre kisöpörte a politikai térből az SZDSZ-t. A Fidesz–KDNP ennek az általános közhangulatnak köszönhetette első kétharmados győzelmét 2010-ben. Erre az évre a pártversenyterben a baloldal és a centrum a töredékére olvadt (14% és 33%), míg a jobboldali identitás lényegesen megerősödött (53%) (2. és 3. táblázat).

2. táblázat: A választók önelhelyezkedése a bal–jobb skálán (1–10-ig) (1990–2015)

| Adatok %-ban   | Baloldal<br>1–4 | Centrum<br>5–6 | Jobboldal<br>7–10 | Átlag<br>1–10 |
|----------------|-----------------|----------------|-------------------|---------------|
| 1989. november | 25              | 64             | 12                | 4,9           |
| 1999           | 29              | 55             | 17                | 5,0           |
| 2002. március  | 31              | 46             | 24                | 5,2           |
| 2010           | 14              | 33             | 53                | 6,4           |
| 2018           | 24              | 32             | 44                | 6,0           |

Forrás: Simon (2016): i. m. 100–101. és a szerző 2018-as adatfelvétele

<sup>5</sup> Simon János: *Nemzet és demokrácia a posztglobalizmus korában. Amit a magyar közvélemény mond (1989–2015)*. Budapest, CEPoliti, 2016. 100–106.

<sup>6</sup> Simon (2016): i. m.

3. táblázat: A pártok elhelyezése a bal–jobb skálán (1 = szélsőbal, 10 = szélsőjobb)

|                  | 1990 | 1999 | 2002 | 2010 | 2018 |
|------------------|------|------|------|------|------|
| MSZP–(Párbeszéd) | 3,2  | 3,2  | 3,0  | 2,5  | 2,0  |
| DK               | –    | –    | –    | –    | 2,0  |
| Fidesz–KDNP      | 5,6  | 6,6  | 7,6  | 7,3  | 7,8  |
| MIÉP             | –    | 7,7  | 7,8  | –    | –    |
| Jobbik           | –    | –    | –    | 8,7  | 7,6  |

Forrás: Simon (2016): i. m. 102–103. és a szerző 2018-as Retörki-adatfelvétele

### *A „domináns két és fél pólusú többpártiság” (2010–2018)*

A „domináns két és fél pólusú többpárti” rendszer a 2010-es nagy proteszt szavazástól a 2018-as országgyűlési választásokig és az európai parlamenti választásokig jellemezte a magyar pártversenyt. A pártversenyt két egymással hagyományosan versengő pólusból az egyiket a baloldal közepes és kis pártjai képezték (szocialisták, liberálisok, környezetvédők), míg a másikat a polgári jobbközép pártszövetség (több erő szövetsége) jelentette. A félpólust a szélsőjobb oldalon (mint radikális nemzeti és keresztény erő) az egyetlen pártból álló, szövetségesek nélküli erő képezte a politikai paletta szélén (3. táblázat).

Korábban a jobbszálon álló MIÉP-et nem tekintettük még csak fél pólusnak sem, mert ők egyrészt ritkán kerültek 5% fölé, másrészt nem is mindig vallották magukat jobboldalinak, sokkal inkább pólusok fölötti „keresztény és magyar” pártnak, de hozzájuk képest a Jobbik sokkal inkább kifutotta magát, egyrészt markánsan vállalta a jobboldaliságot, másrészt a 2018-ban kapott 19,1%-ával lényegében megszerezte majd minden ötödik szavazó támogatását.

Ebben az időszakban a szavazatok lényegében sok párt között oszlottak meg, ez még akkor is igaz, ha tudjuk, hogy az első helyezett Fidesz–KDNP még pártlistán is több mint kétszer annyi választótól kapott bizalmat, mint a második helyezett. A mandátumok eloszlása külön kérdés, amivel most nem foglalkozunk, de meg kell jegyeznünk, hogy a választási rendszer reformja még inkább megnövelte a győztes erejét, mandátumainak számát. Közben pedig a magukat baloldalinak valló pártok szétforgácsolódtak (a szocialisták és a liberálisok is), több kisebb, egymással is versenyben álló pártba tömörültek, ami a potenciálisan baloldalra szavazók pártok közötti választását is megnehezítette. Mások azért nem mentek el szavazni, mert nem látták értelmét, esélyét egyik baloldali erő győzelmének sem.

A Fidesz–KDNP helyzetét tovább könnyítette, hogy a tőle egyértelműen jobbra álló és egyértelműen baloldallelentes alternatívát megfogalmazó Jobbik csúcsra járatódott, tehát maradéktalanul elérte potenciális szavazóit, akik közül korábban sokan a baloldalra voksoltak. A szétesett baloldal és a radikálisan nemzeti alternatívát nyújtó, de a szövetségi

rendszerben elszigetelt jobboldal között a polgári szövetségnek könnyebb volt betöltenie a néppárti szerepet, és a jobbközéptől a centrumig összefognia a választókat.<sup>7</sup>

Ugyanakkor érdemes figyelni arra, hogy a bal-jobb megosztást mutató 3. táblázat tanulsága szerint is a Fidesz–KDNP pártszövetséget a választópolgárok 2010-hez (7,3) képest 2018-ban erősebben jobboldali pártnak minősítették (7,8). A háttér adatok szerint ennek oka nem az, hogy a kormánypártok szavazói balra tolódtak, hanem az, hogy folyamatosan nőtt a korábban (2010-ben) nem szavazók részvételi hajlandósága, akik ha szavaztak, többségükben korábban a baloldalra voksoltak, s most sem a kormányt támogatnák. Inkább közéjük tartozott az első szavazók tábora is. Az ún. jobbközép tömbösödési folyamat egyértelműen megtorpant (kicsit pontatlan kifejezéssel a „centrális erőter” képződése leállt), sőt lassan visszafelé fordult. Tegyük azonban hozzá, hogy az ismét aktivizálódó ellenzéki szavazók számukban 2018-ban még nem érték el a „kritikus tömeget”, vagyis azt a szintet, ami után a mérleg nyelve átbillent volna a jobbközéptől a baloldalra. Ez csak a 2019-es évben következett be, s az önkormányzati választásokon jelent meg egyértelműen.

### *A kétpólusú többpártiság az önkormányzati választásokon (2019–)*

Említettük, hogy már 2018-ban érzékelhető volt az a tendencia, amely 2019-re lényegesen megváltoztatta a politikai versenytérét, s ez sokak számára meglepetés eredményt hozott az önkormányzati választásokon. Meglepetésként csak azért hatott, mert a kormánypártok politikai vezetőinek többsége még mindig hitt az ún. „centrális erőter” létezésében, pedig akkorra az már erodálódott. A tévhit ápolásában nagy szerepe volt a kormányközeli közvélemény-kutatók hibás méréseinek és téves előrejelzéseinek, hamis megfelelési kényszerének.<sup>8</sup> Sajnálatos módon a kormányzathoz közel álló közvélemény-kutatók elhanyagolták, nem mérték a pártversenytérben lezajlott mozgásokat és átalakulásokat, így nem volt képük a tényleges háttérmozgásokról. Nézzük meg, miben állt a változások lényege.

A 2014-től érvényes új, egyfordulós választási rendszer ismeretében a baloldali pártokban – különösen a mögöttük álló értelmiségben – hamar tudatosult, hogy alkalmazkodniuk kell a megváltozott körülményekhez, de az alkalmazkodás feltételeinek kimunkálásához időre volt szükségük. Ezek egyik fontos faktora volt az akkor már közel 20%-os Jobbik áthozása jobboldalról baloldalra, vagyis a párt (és így szavazói) bevonása a kormányellenes ellenzék szavazótáborába. Korábban említettük, hogy az évtized közepére a korábbi jobbközépre tömbösödés tendenciája megtorpant, sőt a második felére már nemcsak a centrum, de a baloldal is megerősödött, vagy úgy is mondhatnánk, hogy az elmozdulás következtében a magát jobboldalinak vallók aránya csökkent. Ennek

<sup>7</sup> Simon (2016): i. m.

<sup>8</sup> Erről részletesebben lásd Simon János: A centrális erőter eltűnése és a proteszt-szavazás. Hibás alapvetések és következtetések a 2019-es önkormányzati választásokon. In Simon János (szerk.): *Őszintén. A 2019-es önkormányzati választásokról*. Budapest, CEPoliti, 2020. 27–64.

pedig két forrása volt, egyrészt a szavazók vándorlásának iránya (jobbról a centrumon át balra), másrészt az eddig nem szavazók (de potenciálisan baloldaliak) aktivizálódása és szavazóhajlandóságuk növekedése.

A 2018-as választási év kudarcai még inkább megerősítették bennük, hogy az új többségi választási rendszerben ilyen fragmentált ellenzéki pártokkal nem tudnak nyerni. A legnagyobb húzásuk azonban az volt, hogy nemcsak a kormányellenes baloldali erőket fogták össze, de – a Fidesz-ellenességre építve – a maguk oldalára vonták az egykori szélsőjobb Jobbikot is, mert a helyhatósági választásokon való győzelemhez szükség volt rájuk az 50% fölötti szavazati arányhoz. A hosszas alkudozások és rafinált politikai manőverek sikeresen összehozták a kormánypártok elleni koalíciót Budapesten és több vidéki nagyvárosban, aminek nem maradt el az eredménye, az önkormányzati választásokon a politikai versenyterben végül is két nagy politikai erő és jelöltjei küzdöttek egymás ellen, a kormányellenes ún. szivárványkoalíció és a kormányzó Fidesz-KDNP. Ha ennek megfelelően a pártversenyterbe helyezve vizsgáljuk a választási küzdelmet, akkor nagyon tanulságos képet kapunk. Konklúzióként azt mondhatjuk, hogy bármilyen ellentmondásos is volt például morálisan az ún. „szivárványos koalíció”, a valóságban mégis működött, eredményes volt. A továbbiakban a pártversenyter szerkezetével és szereplőivel foglalkozva elemzem a választások végeredményét.

Ugyanakkor azt is egyértelművé kell tennünk, hogy bár a magyar pártpolitikai térben tömbösödés zajlik, ez nem feltétlenül jelent egyben kétpártosodási folyamatot, ahogy néhányan ennek kizárólagos irányát feltételezik. Az ellenzéki pártok 2018–2020-ban összekapaszkodtak, ez azonban nem a társadalom többségének igényeiből következett, hanem a politikai elit érdeke diktálta, és a hatalom megszerzése céljából történt. Ahogy tanulmányunkban már tárgyaltuk, a magyar politikai kultúra erősen tagolt, s egy ennél sokkal árnyaltabb többpárti politikai tagoltságot hordoz magában.<sup>9</sup> A valami ellen való pártszövetség nem jelent hosszabb életű együttműködést, mint a rendszerváltás idején, 1989-ben az új pártok kormány- és rendszerváltó antikommunista szövetsége. Közös program nélkül a hatalom megragadása önmagában nemcsak az országnak és a választóknak kevés, hanem működésükben féloldalassá, torzzá is teszi magukat a pártokat.

A modern pártok funkciói között ugyanis a hatalom megszerzése csak az egyik tényező, mellette ott kellene lennie egy sor további funkciónak is, így föl kellene vállalni a politikai rendszer felé a pártok legitimációs és operatív feladatait is, a társadalom felé pedig nagyon fontos lenne a szocializációs, a rekrutációs, a mobilizációs, a képviseleti, a részvételi funkció gyakorlása is.<sup>10</sup> Maga a hatalom megragadása ugyan a politikai elit számára megnyitja a zsákmányszerzés lehetőségét, de ez veszélyesen kevés cél mind a választók szempontjából, mind a demokratikus rendszerintegrálás szempontjából, mert már rövid távon is torz pártfejlődéshez vezet, és ez az, ami igazán veszélyezteti a demokrácia stabilitását.

<sup>9</sup> Simon (2016): i. m.

<sup>10</sup> Simon János: A pártok funkcióváltása. In Simon János: *A politikai kultúra színpépei*. Budapest, Századvég Kiadó, 2004. 135–159. Bayu Dwi Anggono: Telaah Peran Partai Politik untuk Mewujudkan Peraturan Perundang. Undangan yang Berdasarkan Pancasila. Analysis of the Role of Political Parties to Achieve Pancasila Based Regulation. *Jurnal Konstitusi*, 16. (2019), 4.

## A politikatudomány és/vagy a politológusok halála?

### *A dilemma*

Giovanni Sartori 2000-ben a *10 éve szabadon* budapesti nemzetközi konferencián azt mondta az amúgy már elfáradni látszó politikatudományról, hogy láthatóan megújításra szorul, de ez a megújítás nem a fejlődés centrumában lévő liberális demokráciákból fog megindulni, hanem valahonnan a perifériáról.<sup>11</sup>

Ehhez persze a politikától nem függő társadalomtudósokra van szükség, és az ún. nem liberális vagy hibrid demokráciákban (illiberális, nonliberális, keresztényszociális) rendszerekben hiány van politikától független társadalomtudományi kutatásokból és kutatókból, ott gyakrabban hiányoznak az anyagi feltételek, amelyek biztosíthatják a személyi előmenetelükben a mindenkori politikai hatalomtól független politikai kutatóintézetek és kutatók létét és működését.

De mi ennek az oka? A békeidőben is háborús módszerek? Véleményünk szerint e rendszerek karakterének egyik fontos jellemzőjében rejlik, abban, hogy túlpolitizáltak az alrendszerei, a politika mindenre rátelepszik (még az alapítványokra is), és így az egyes alrendszerek nem autonómak. Említhetnénk a médiát is (tévét, sajtót), de erre itt és most nem térünk ki, viszont fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ezért nevezik tévesen a rendszert bizonyos ellenzéki körökben diktatúrának, amit a fősodorhoz tartozó nemzetközi sajtó is átvett. Tegyük egyértelművé, hogy véleményalkotáskor szét kell választani magának a rendszernek a szerkezetét, működését a hatalomgyakorlás módszereitől, eszközeitől, de mindennek mélyebb elemzése egy másik tanulmány tárgya lesz. Az átpolitizáltságnak sok rendszertorzító következménye van, amelyek közül most csak kettőt emelünk ki, mégpedig azokat, amelyek az átpolitizált valóságlátás következményei.

Egyrészt az átpolitizáltan működő alrendszerekben (identitás, kultúra, tudomány, művészet, sport stb.) mindennek mércéje és értéke a politika szemüvegén keresztül jelenik meg: kormány és ellenzék viszonylatában. Ha ez a kettészakadt, kétpólusúvá vált politikai tér rávetül az életvilágra is (a társadalomra, a gazdaságra), akkor a vélemények és a teljesítmények a rövid távú politikai haszonszerzés esélye alapján minősülnek jónak vagy rossznak, támogathatónak vagy elutasítandónak. Ezzel szemben minél függetlenebbek, szabadabbak az alrendszerek, annál nagyobb az esélye a hosszabb távú gondolkodásnak, a valóságra épülő igazságnak és így az ezekhez erősebben kapcsolódó innovációknak.

Másrészt, ha a politika kettészakítja a társadalmat (a gondolkodásban is), és mindent saját érdekei szempontjából minősít („aki nincs velünk, az ellenünk”), akkor azt is kizárja, hogy legyenek semleges erők, legyenek a pólusok között kapcsolatok, hidak, átjárások, pedig a szabadság világában attól még, „aki nincs ellenünk, az lehetne velünk (is)”. A csak pártokban gondolkodás megnehezíti a pártok fölötti gondolkodást, a nemzetben való integratívabb gondolkodást, sőt gyakran végzetesen szűkítheti, elveheti annak lehetőségét

<sup>11</sup> Giovanni Sartori: Where is Political Science Going? *Central European Political Science Review*, 3. (2002), 9. 6–11.

is, azt állítva, hogy csak az egyik vagy a másik párt képviseli az egész nemzetet.<sup>12</sup> Persze nem állítjuk, hogy Magyarországon ez a helyzet, csak figyelmeztetni szeretnénk, hogy ha a folyamatoknak ez az iránya tovább erősödik, s a kormányzó erők nem találnak politikai szövetségest (például más pártokkal, szakszervezetekkel, korporációkkal, civil erőkkel), akkor könnyen kialakulhat a társadalomban az az érzés, hogy az ellenzéki erők a néppel összefogtak a kormány ellen, vagyis széles nemzeti összefogás valósult meg az elitista kormány ellen. A „mi” kontra „ők” érzület általánossá válása pedig általában a „mi” győzelmével végződik.

Mi lenne a szabadság szempontjából kívánatos elmozdulás iránya (ha egyáltalán létezik ilyen)? A társadalmi alrendszerek autonómiáját növelheti a piac működésének erősödése és a gazdaság nagyobb teljesítménye, ami komplexebbé és autonómabbá tehetné a társadalom kulturális, kommunikációs, tudományos és jogi alrendszereit. Ez tenné csak lehetővé, hogy a nyers, haszonelvű racionalitás mellett megerősödjön a morál, az etika mint a monopolhelyzetek kialakulásával szembeni morális gát a maga írott és íratlan jogi következményeivel. Harsányi János hívta föl a figyelmünket, hogy a racionalitás morál nélkül embertelenné válik (sem szolidaritás, sem emberiség), ami szétverné a társadalom civilizációs hálóját, s akkor jönnek az erőszakra és vakhítre épülő totalitárius rendszerek.<sup>13</sup> Véleményünk szerint ez a 20. század üzenete a 21. század számára.

Több mint egy évtizede jelent meg César Cansino mexikói társadalomtudós nagy sikerű, *A politika halála* című könyve.<sup>14</sup> A szerző azt fejtegeti, hogy a politikatudomány az ezredforduló után agonizál és kimúlik, mert megszűnőben van a függetlensége, a tudomány átpolitizálódott, helyét egyre inkább átveszik azok a politikai szakértők, akiket az akadémiai elit előszeretettel nevez udvari elemzőknek, fizetett bértollnokoknak, lakájirodalmároknak. Tegyük hozzá rögtön, hogy ez igazságtalan túlzás. Az azonban kétségtelen, hogy az ezredfordulót követően tapasztalható a nyugati egyetemeken jelentős részénél – tudatosan vagy csak öntudatlanul –, hogy csak az egyik vagy másik politikai irányzat fő állításait védik, nem törekszenek objektivitásra, és kutatóik, oktatóik publikációit alig lehet semleges összefüggés-elemzéseknek tekinteni. Mindez a tudományban, tehát a politikatudományban is torzulásokat okozott.

Megítélésünk szerint a piaci változások valóban azt eredményezik, hogy a politika világának kutatói között egyre kevesebben lesznek a tudósként viselkedők, és egyre többen az olyan politikai elemzők, akik munkaadóik felé politikailag elkötelezettek, nemcsak ideológiailag azonosulnak velük, hanem személyükben is tőlük függenek, s így mondandójuk igazságtartalmát is azok elvárásaihoz igazítják. A megfeleléskényszerben lévő politikai elemzők olyan alkalmazottak, akik már nem mindig a valóság

<sup>12</sup> A hídelméletről bővebben lásd Simon János: *Narratívák. Igazság és valóság a társadalomtudományokban*. In Mislivetz F. (szerk.): *A bizonyosság vége. Quo vadis demokrácia?* Szombathely, Savaria University Press, 2011. 45–61.

<sup>13</sup> Simon János – Farid Bin Abedin: *A moralitás funkciója megmenteni a racionalitást*. In Simon János (szerk.): *Egy csodálatos magyar elme. Harsányi János élete és munkássága*. I. kötet. Budapest, CEEPoliti, 2019. 427–466; John C. Harsanyi: *Essays in Ethics, Social Behavior, and Scientific Explanation*. London, D. Reidel, 1976; Simon János (szerk.): *Harsányi János élete és munkássága*. I. kötet. Budapest, CEEPoliti, 2020.

<sup>14</sup> César Cansino: *La muerte de la política*. Buenos Aires, Sudamericana, 2008. 348.

folyamatainak hiteles leírására és az igazság keresésére, kimondására törekednek, hanem gyakran a vezetőiknek való érdeksérelem nélküli megfelelésre, elvárásaik teljesítésére. Mondhatnánk úgy is, hogy fölsőbb erőik megrendelésére bármit bebizonyítanak és annak az ellenkezőjét is. Ha pedig a politikatudomány meghal, akkor a – mai értelmében vett – politikának is vége.

Cansino kötetének címe beszédes, de erősen sarkított megfogalmazású, így vitatható is. Szerintünk a politikától függő elemzőintézetek létrejöttével nem szükségszerű a politikatudomány halála, mert az elemzőintézetek beékelődhetnek a politikacsinálás és a politikatudomány közé úgy is, hogy nem devalválják ez utóbbi szakmaiságát. Ez a lehetőség akkor áll fenn, ha közben megmarad a tudományos kutatás autonómiája a politika világában, s az új elemzőintézetek is tiszteletben tartják annak függetlenségét, tudományos eredményeit. Ezt a feltételt egy működő demokráciában nemcsak az elemzőknek és a tudományos kutatóknak kell figyelembe venniük, de a mindenkor kormányzó politikai elitcsoportoknak is szem előtt kell tartaniuk a politikacsinálás során.

### *Az átpolitizálódott tudomány*

Ha elfogadjuk az állítást, hogy a szakértői intézetek létrejöttével átpolitizálódik a tudomány is, akkor a közéletre irányuló kutatások tudományos igazságtartalma jelentősen gyengül, sőt gyakran megállapításaiban vitathatóvá válik. Gondoljuk csak meg, ha például egy párt első számú embere vagy kampánystábjának politikai vezetői kifejtik határozott elképzeléseiket tervezett kampánystratégiájukról, közben a politológus kutatók elemzéseik alapján teljesen másként látják a folyamatokat és a kihívásokra adandó válaszokat, akkor a kutatók mernek-e ellentmondani a politikusoknak, jelezve előre, hogy nem adekvát a terv, s ebből bukás lesz? Kevés az esélye, hogy a párthoz köthető intézet kutatói vállalják a „tudományos Cassandra” szerepét, a „kötelező szervilizmus” miatt a politika nem enged megfogalmazni az általa képviselttel szöges ellentétben álló véleményt, még ha az nagyon is a valóságon alapuló tudományos kutatás eredménye. Ez persze nem jó sem a politikának, sem a tőle függő tudománynak, hiszen a félrevezetés miatt veszíthet a politika, és a hamis állításokkal veszíthet a tudomány is.

Borítékolható, hogy konfliktusos helyzetben a párthoz köthető elemzőintézetek kutatói inkább beállnak a sorba erősíteni vezető politikusaik véleményét, vagyis nekik Plátón szeretete fontosabb lesz, mint az igazság, mint saját kutatásaik valóságfedezete. Ráadásul ha fölötteseik között kiéleződnek a frakciókonfliktusok, akkor az intézet elemzői munkájukkal annak igazát próbálják erősíteni, akihez erősebb érdekek fűzik őket. Erre már a rendszerváltás idejéről, 1988–1989-ből is hozhatunk példát, amikor az erősen átpolitizálódott intézetek közül az állampárt, az MSZMP egyik intézete, a Pártfőiskola (érdekeitől vezérelve) az ortodoxabb Grósz Károly mögé sorakozott föl, míg a másik intézete, a Társadalomtudományi Intézet a reformer Pozsgay Imre mögé állt. Több mai példát is említhetnénk.

Szeretném egyértelművé tenni, hogy nem a politikának dolgozó elemzők létjogosultságát kérdőjelezem meg, hiszen rájuk minden országban szüksége van a politikusoknak

is és a közvéleménynek is. De azt is vallom, hogy a pártok politikaelemző intézetei mellett helye kell hogy legyen a szigorúan tudományos intézeteknek is. Az új magyar demokrácia első két évtizedében születtek ugyan elemzőintézetek (Párttörténeti Intézet, Századvég, Political Capital, Republicon stb.), de politikai befolyásuk viszonylag kevés volt. 2010 után azonban sok minden megváltozott, a háromszori kétharmad Európában is példa nélküli felhatalmazást adott a Fidesz–KDNP-koalíciónak. Az első időszakban a gazdasági nehézségek kezelése elvitte a kormánykoalíció energiáját, de a második kétharmad után már nagyobb lehetőség nyílt politikai elemzőintézetek és kutatóintézetek alakítására, s ezt ki is használták. Dicsőregetően szaporodtak a szakértőket tömörítő elemzőintézetek, s mára már több mint egy tucat dolgozik. Ezek nemcsak kormányzati, de ellenzéki oldalon is jelen vannak, ami kétségtelenül lehetőséget kínál a napi politikai döntések nagyobb szakmai megalapozására.

Ha azonban egy rendszerben csak pártkötődésű elemzőintézetek működnek, és nincsenek független tudományos intézetek, akkor ez önmagában is komoly akadályokat jelenthet a valóság megismerésében. Három dolgot kell kiemelnünk, egyrészt a függőség okozta veszélyeket, másrészt a szakmai kontroll hiányát, harmadrészt pedig a hitelesség problémáját. Mit jelentenek ezek?

A függőség például azzal járhat, hogy veszélyezteti az őszinteséget. A klasszikus szűrőmondás, hogy nem jó, „ha a főnök nem ezt akarja hallani!”, tehát néha szűrni kell, mit mondanak (írnak), mert könnyen lehet, hogy a fölöttesének árthat vele, sőt alávetettsége miatt magának is. De megállapításaival beleszólhat bizonyos érdekcsoportok harcába is. Amikor a pártkötődésű intézet kutatója a választási bukás okait akarja elemezni, akkor arra is vigyázni kell, milyen politikai vezetőnek vagy érdekcsoportnak okoz sérelmet, vagyis a politika nyelvén kit nevez meg felelősnek, akinek „el kell vinnie a balhét”. Egy elemzés eredménye erős érdeksérelmet, presztízavesztést okozhat, amiből a politikának le kell vonnia a személyi következtetéseket is, tehát politikai áldozatokat is okozhat. Ezt pedig úgy kerülük el, ha elkenik és az ellenfélre vagy annak hamisságára terhelik a rossz eredményt. Másként könnyen lehet, hogy magát az elemzőt áldozzák föl, mert nem azt mondta, amit a neki munkát adó politikusok hallani akarnak. Lehet, hogy nekik „néha” mégis a platónok a fontosabbak?

Szakmai kontroll minden tudományos igényű munkához kell, az új eredményt mindig szembesíteni kell a régivel is, az eddigi tudással és a valósággal is. Így igazolhatjuk, megerősíthetjük vagy megcáfolhatjuk az egyes állításokat, ami után vagy elfogadjuk, vagy elvetjük őket. Szakmai viták és a tudományos nyilvánosság véleménye nélkül az „eredménynek” szánt rossz premisszákra épülő konklúziók könnyen logikai hibákkal teli téves kinyilatkoztatásokká válhatnak. A tudós körökben zajló szakmai viták elengedhetetlenek a helyes eredményhez, a jó minőséghez.

A harmadik probléma a laikusok számára megjelenő hitelesség kérdése. Ahogy korábban mondtuk, helyesnek tartjuk, hogy minden pártnak legyen egy vagy több saját nézőpontú intézete, de ezek feltételezik a független intézetek létét is. Tudjuk, hogy a pártok intézetei hajlamosak arra, hogy egymás megállapításait pusztán politikai indíttatásból, pártérdekből cáfolják. Az egyik állít valamit, az ellenkező oldal pedig vitatja azt. Csak-hogy az emberek így nehezen igazodnak el, nem tudják, kinek higgyenek, s ma már

szinte mindenki azt nézi, hogy „ezt kormánypárti vagy ellenzéki intézet mondja?“, „ezt a felmérést melyik párthoz közel állók végezték?“. Független intézetek nélkül még inkább sérül a politológusok választói előtt szavahihetősége. Mindenkit bírál az ellenfele, oda- és visszavágnak. Olyan összevisszaság van, hogy az ember nem tud eligazodni, csak valamiben hisz. De a csak hitre alapozott választói magatartás nem elég, sőt veszélyes is lehet, mert vakká tehet. A politikában az érzelmi azonosulás mellett ugyanolyan fontos helye van (kell hogy legyen) az értelmi elemnek is.<sup>15</sup>

A jól működő demokráciákban a pártokhoz kapcsolódó elemzőintézetek (részben agytrösztök) hálózata önmagában kevés, a politika világát kutató rendszer nem lehet teljes, léteznie kell egy kutatóintézeti hálózatnak is. A pártelemző intézetek és a kutatóintézetek általában jól kiegészítik egymást, fórumot biztosítanak a szakmai vitáknak, köztük nemcsak versenyhelyzet jön létre, hanem a szakmai viták által megvalósuló kontrollal segítik is egymás eredményességét. Ez az, amit hiányolunk a mai Magyarországon.

A rendszerváltozás lázasan alkotó éveiben, majd az 1990-es években a régi társadalomtudományi intézetek egy része megszűnt, miközben újak is születtek, és a változások még az MTA kutatóhálózatát is érintették. Az ezredforduló után azonban lefagytak az ilyen irányú mozgások, a kutatások és a kutatóintézetek számára nyitott tér folyamatosan bezárult, s a nyilvános szakmai viták terei beszűkültek. A politika alig tartott igényt az MTA munkatársainak kutatásaira, ami hozzájárult ahhoz, hogy ezek a kutatóműhelyek elitizálódtak, a befelé forduló kutatók mindinkább az „asztalfiőknak” dolgoztak, vagy a belföld helyett előszeretettel külföldre orientálódtak. Nemzetközi kapcsolataik révén és főleg Kulcsár Kálmán halála után, Pálinkás József elnöksége idején nemcsak még inkább megerősödtek liberális orientációikban, a Soros-féle Közép-európai Egyetemmel való együttműködésük szorosabb lett személyileg is, kutatási projekteken is, hanem a szervezet a Gyurcsány-kormány alatt régen nem látott közelségbe került a politikához, ami már akadémikusok berzenkedését is kiváltotta. (Idekívánczik, hogy e sorok szerzője több mint két évtizeden át az MTA egyik kutatóintézetében dolgozott kutatásvezetőként.)

Az elemzőintézetek esetében lényegesen megváltozott a helyzet a 2010-es kormányváltás után, de főleg 2014-től. Alig egy évtized alatt az új polgári kormány több elemzőintézetet hozott létre, mint bármelyik elődje, ami mindenképpen dicséretes. Jeleznünk kell azonban, hogy miközben egyre-másra születtek a szakmai elemzőintézetek, nem alakultak a kormányzati politikától független, kortárs kérdésekkel foglalkozó társadalomtudományi intézetek. Ezekre pedig nagy szükség lett volna egy olyan korszak után, amikor gyakran „maszatoltak”, elhallgatták vagy meghamisították a valóságot. De más célok érdekében is fontosak lennének. Mi az, amit egy független kutatóintézet jobban föl tud vállalni, mint egy pártpolitikától függő intézet? Mi tehát a független kutatóintézet feladata, vagy ha úgy tetszik, előnye?

<sup>15</sup> Martin Harrop – William L. Miller: *Elections and Voters. A Comparative Introduction*. London, Macmillan, 1987. 287; Laurence Whitehead: Games and Gaffe-Avoidance – Risk and Uncertainty. Reflections in Honour of John Harsanyi. *Central European Political Science Review*, 21. (2020), 79. 11–34.

*A független kutatóintézet hozadéka*

Általában azt mondhatjuk, hogy a pártpolitikai intézetek függő politikai elemzői rövid távon hoznak hasznát a párt számára, a kutatóintézetek hosszabb távon érvényes megállapításaikkal a hegemonia tartós kialakításában játszhatnak fontos szerepet. A kérdést ugyan korábban már körbejártuk, mégis kiemelnénk a mindenkori hatalomnak nem kiszolgáltatott, független kutatóintézetek tevékenységének három fontos hozadékát: az aktuális helyett hosszabb távú stratégiai jellegű kutatások; a politikai érdekektől független tudományos igényű kutatások; az eredmények nemzetközi szintre emelése szakmai vitákkal és publikációkkal.

Az egyik előnye annak, hogy sem az intézet, sem a kutatói nincsenek kiszolgáltatva rövid távon sem a politikusoknak, sem aktuális politikai érdekeknek, az, hogy szabadon véleményt alkothatnak a (kormányzati és párt-) politikai teljesítményükről, működési mechanizmusairól, eredményeikről és hibáikról, hosszú távú projekteken, folyamatokban gondolkodhatnak. Így vizsgálhatnak olyan témaköröket, amelyek több, komplexebb munkát igényelnek, mint egy egyszerű aktuális témaelemzés. Szakmai apparátussal mélyebben kutathatnak olyan fontos problémákat, mint például a liberális és illiberális demokrácia kialakulástörténete, tartalma, fogalma, egymáshoz való viszonya, a 21. századi nemzetfogalom, a geopolitikai relációk, a regionális érdekképviselés és a közép-európaiság, a vallásosság nélküli konzervativizmus lehetősége és következményei, a baloldal és a jobboldal értelmezése napjainkban, a modern polgári értékrend mibenléte, a népcsoportok és etnikumok integrációja és a bennszülött kisebbségek jogvédelme, vagy például hogy milyen Magyarországot szeretnénk húsz év múlva... hogyan lehetne kialakítani egy nemzeti minimumot? Ezek mind hosszú távú és komplex elemzést igénylő problémakörök.

A másik előnye, hogy tudományos fórumokon – politikamentesen – megvitathatja eredményeit, ütköztetheti az eltérő nézeteket. Alapkérdésekben nem alakul ki társadalmi konszenzus a nemzeti érdekekről, hogy hol tart most Magyarország, mit jelent az illiberális demokrácia vagy a kereszténydemokrácia, amikor a vallásosság visszaszorulóban van, Közép-Európának mi a helye és szerepe az EU-ban, és milyen országot kellene építenünk öt-tíz év múlva. Ezekről elmaradnak a nyilvános közviták, ha néha mégis rendeznek ilyet, akkor az inkább a rövid távú haszon érdekében, a választók megnyeréséért folyik. A legtöbb probléma csak a média és a publicisztika szintjén jelenik meg, s a reagálások is ennek megfelelőek (vitriolos iróniával, csúsztatásokkal és nemegyszer kifincamodott humorral). Persze a publicisztika szerepét nem vitatjuk, inkább azt mondjuk, hogy mellette a valóságismeretre és az objektivitásra törekvő tudományos megközelítéseket hiányoljuk. Ráadásul a politikai szelekció következtében a kormánynak dolgozó elemzőintézetek a konzervatív értékek mellett köteleződtek el, míg az ellenzékiek liberális értéket vallottak, s köztük ma egy nagy szakadék húzódik a párbeszéd minden reménye nélkül. Más-más a gondolkodásuk érvényesülésének logikai igénye. Se közös nyelvi tartalom, se párbeszédigény, s így maradnak az egymással köszönőviszonyban sem lévő narratívák.

A harmadik előnye, hogy erősíti az innovációképességet, úgy is fogalmazhatnánk, hogy független tudományos kutatóintézetek nélkül erősödik a partikularizmus, ami gyengíti az innovációs képességet. A tudományos viták hiányában a meg nem érlelt gondolatok, ki nem vesézett kutatási eredmények nem jutnak el nemzetközi szintre, mert nem is formálnak igényt arra, hogy nemzetközi szinten is tartósan tudományos értékű produkciókká váljanak. Az átpolitizált kormányközeli intézetek nem helyettesíthetik az olyan ún. *akadémiai* tudásközpontokat, ahol mélyebb tudományos kutatómunka folyik, eredményeik nemzetközi szinten is megjelennek, nemcsak megvitatják, de publikációikban terjesztik őket. Ha pedig nincsenek kibeszélve a vitatott kérdések, akkor helyüket az ismeretek hiányában a félreértések, a rágalom és a hamis minősítések veszik át. Ez nemcsak belföldre, de külföldre is érvényes.

Ilyen – például az Országgyűlés által támogatott – kutatóintézetek hiányában a politikai rendszernek nem lesznek szakmailag védhető önreflexiói, illetve külső, nemzetközi erők fogják minősíteni, megmondani, milyen annak tartalma (például az illiberalizmus, a jogállamiság, a jóléti állam, a migráció vagy a népszaporodás kapcsán). Pedig érveinkben nagy tartalékaink lennének, gondoljunk például korábbi Nobel-díjasaink ránk hagyott tudományos érdemeire, eredményeire.

Magyarországon a Fidesz–KDNP pártszövetség három cikluson át tartó – tizenkét éves – kétharmados kormányzása is kevésnek bizonyult ahhoz, hogy egy-két színvonalas tudományos kutatóintézetet létrehozzanak. Kutatóintézetek nélkül pedig atomizálódnak és elvesznek a kutatók. Lehet, hogy nálunk a 21. század harmadik évtizedére nem is a politikatudomány halt meg, hanem maguk a politológusok haltak ki?

Előfordulhat, hogy egy intézeti kutató olyan következtetésre jut, amely nem felel meg sem a politikusok, sem a politikához kötődő elemzők véleményének, akkor is hagyni kell, hogy elmondja és érvelhessen mellette. Nem tiltani kell a más véleményt, hanem vitatkozni kell vele a megfelelő fórumokon. Ennek azonban előfeltétele, hogy a politika elhiggye, hogy aki nincs vele, az nincs ellene, hogy elfogadja, hogy szavazói között nemcsak erős pártkötődésű tudósok vannak, de önállóak is, szuverének és autonómok. Ha pedig ez nem így van, akkor Arisztotelész fentebb idézett tételét egy független társadalomtudósna el kell fogadnia, de ha sem a politika, sem a politikához közel álló alávetett elemző nem adja meg a másként gondolkodás és a vita lehetőségét (no meg annak fórumát), akkor a legfelül idézett szöveget meg kell fordítania, és az ő szájából így hangozna: „Szeretem az igazságot, de Platónat még jobban.”

### *A liberális, illiberális és nonliberális demokrácia értelmezése*

Az egy évtizedes „viktoriánus korszak” másik nagy állóvízbe vetett sziklája az illiberális demokrácia mint politikai rendszer fogalmának újraértelmezése, a nyugat-európai szóhasználatától eltérő tartalommal való föltöltése.

Több országban is lefagyasztotta az új politikai elit a civil társadalmi mozgásokat, tőkekivonással és átcsoportosítással, a küszöbök emelésével, médiamonopolizálással, a „politikai korrektségre” való hivatkozással és mindenekelőtt rendeletekkel és jogsza-

bályokkal. A pártelitiek kartellessedésének folyamata következtében egyrészt a politikai versenytér beszűkült (a versenydemokrácia tere és lehetősége csökkent), másrészt az új társadalmi mozgások (például a privatizáció által okozott) nem jelentek meg a politika világában, tehát nőtt a politikától való elfordulás, s így csökkent a részvételi hajlam.

Már az 1990-es években egyértelmű volt számunkra, hogy a közép-európai országokban a diktatórikus rendszerekből a demokratikus rendszerekbe való átmenetek nem egy egyenes vonalú (egypályás rajt-cél) mozgássorozat következményei, és már akkor megkérdőjeleztük a nyugati tranzitológiakutatók „unilineáris fejlődés” koncepcióját. Sőt éppen erre alapozva nem is fogadtuk el azt a leszűkített koncepciót, hogy az újonnan kialakult demokráciák vagy liberális demokráciák lesznek vagy nem lesznek demokráciák.

Érvelésünk középpontjában az a tapasztalatunk állt, hogy az 1990-es évek második felére kialakult új politikai osztály hamar zárttá vált, s nem segítette sem a versenydemokráciát, sem a részvételi demokráciát, így az ezredfordulóra egy sajátos, nonliberális képviseleti demokrácia jött létre sok posztkommunista országban. Ezt akkor *deltaeffektusnak* neveztük el a tengerbe ömlő folyótorkolatról.<sup>16</sup>

Később hasonló következtetésre jutottak amerikai kutatók is az ezredfordulót követően. Például Thomas Carothers is azt állította, hogy a demokratikus tranzitológia folyamatában nincsen lineáris, egy egyenes vonalon a liberális demokrácia kiépítéséig és konszolidációjáig elvezető szakaszrend.<sup>17</sup> Sőt létezik egy általa „szürke zónának” nevezett terület, amelybe gyakran szinte „beleragadt” a folyamat, s ha ez így zajlott, nem biztos, hogy onnan valaha is volt elmozdulás a liberális demokrácia kiépítésének irányába. Leonardo Morlino a deltában vagy a szürke zónában ragadt demokráciákat „hibrid demokráciáknak” nevezte, amelyek megőriztek magukban bizonyos autoriter jelleget is.<sup>18</sup> A nemzetközi társadalomtudomány fő vonulata Magyarországot is, Lengyelországot is illiberális demokráciának tartja. Csakhogy ez a kifejezés a szaknyelvben lényegében a nem demokrácia vagy a diktatúra szinonimája, s mint ilyen egy sor negatív jelzőt és leírást kap. Helyesebb lenne először leírni a valóságot, aztán rendszerezni és különböző megnevezésekkel ellátni. Ehhez persze mélyebb tudományos munka kellene, és ez rengeteg időt, energiát, fölkészültséget és talán kutatói háttérintézetet is igényelne.

## Összegzés

Ha Magyarországon lennének független tudományos kutatóintézetek, akkor egyik központi kutatási témájuk lenne az illiberális demokráciák elmélete és gyakorlata. Az illiberális demokrácia mint keresztényszociális demokrácia rendszerének leírása még várat magára, s talán e század harmadik évtizede ebben is hoz tudományos mélységű kutatási

<sup>16</sup> Simon János: *La transición y la revolución silenciosa de Hungría*. 1990. 13. El XII. Congreso Mundial de la Sociología. Madrid, július 9–12.

<sup>17</sup> Thomas Carothers: The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13. (2002), 1. 5–21.

<sup>18</sup> Leonard Morlino: The Freedom and Equality should be linked to Accountabilities and Responsiveness. *Central European Political Science Review*, 12. (2011), 46. 9–54.

eredményeket és nagyívű tanulmányokat, hiszen ki más tudná mélyebben kutatni a témát, mint az a társadalomtudós, aki benne él?

„Aki az erdőben van, nem látja a fától az erdőt.” A népi bölcsességgel egyet is tudunk érteni, azzal a megjegyzéssel, hogy egy igazi társadalomtudós egy idő után – engedve a benne bujkáló objektivitásra való törekvésnek – mégis kimegy az erdőből, és fölmászik a vele szembe lévő magas hegyre, hogy onnan szemlélje az erdőt, s értelmezze a világot.

### Felhasznált irodalom

- Anggono, Bayu Dwi: Telaah Peran Partai Politik untuk Mewujudkan Peraturan Perundang-Undangan yang Berdasarkan Pancasila. Analysis of the Role of Political Parties to Achieve Pancasila Based Regulation. *Jurnal Konstitusi*, 16. (2019), 4. Online: <https://jurnalkonstitusi.mkri.id/index.php/jk/article/view/1642>
- Bielasiak, Jack: Substance and Process in the Development of Party Systems in East Central Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 30. (1997), 1. 23–44. Online: [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(96\)00021-9](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(96)00021-9)
- Cansino, Cesar: *La muerte de la política*. Buenos Aires, Sudamericana, 2008.
- Carothers, Thomas: The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13. (2002), 1. 5–21.
- Colomer, Josep: Party System Effects on Electoral Rules. In Erik Herron – Robert Pekkanen – Matthew Soberg (szerk.): *The Oxford Handbook of Electoral Systems*. New York, Oxford, 2017.
- Harsanyi, John C.: Rational-Choice Models of Political Behavior vs. Functionalist and Conformist Theories. *World Politics*, 21. (1969), 4. 513–538. Online: <https://doi.org/10.2307/2009665>
- Harsanyi, John C.: *Essays in Ethics, Social Behavior, and Scientific Explanation*. London, D. Reidel, 1976.
- Harrop, Martin – William L. Miller: *Elections and Voters. A Comparative Introduction*. London, Macmillan, 1987.
- Morlino, Leonardo: The Freedom and Equality Should Be Linked to Accountabilities and Responsiveness. *Central European Political Science Review*, 12. (2011), 46. 9–54.
- Sartori, Giovanni: Where is Political Science Going? *Central European Political Science Review*, 3. (2002), 9. 6–11.
- Simon János: *La transición y la revolución silenciosa de Hungría*. 1990. 13. El XII. Congreso Mundial de la Sociología. Madrid, július 9–12.
- Simon János: Comparative Electoral System in Central Europe. *International Political Science Review*, 4. (1997). 361–380.
- Simon János: A pártok funkcióváltása. In Simon János: *A politikai kultúra színeképei*. Budapest, Századvég Kiadó, 2004. 135–159.
- Simon János: Narratívák: Igazság és valóság a társadalomtudományokban. In Miszlivetz Ferenc (szerk.): *A bizonyosság vége. Quo vadis demokrácia?* Szombathely, Savaria University Press, 2011. 45–61.
- Simon János: *Hét választás Magyarországon. Országgyűlési választások kézikönyve (1989–2014)*. Budapest, CEPoliti, 2015.

- Simon János: *Nemzet és demokrácia a posztglobalizmus korában. Amit a magyar közvélemény mond (1989–2015)*. Budapest, CEPoliti, 2016.
- Simon János – Farid Bin Abedin: A moralitás funkciója megmenteni a racionalitást. In Simon János (szerk.): *Egy csodálatos magyar elme. Harsányi János élete és munkássága*. I. kötet. Budapest, CEPoliti, 2019. 427–466.
- Simon János (szerk.): *Harsányi János élete és munkássága*. I. kötet. Budapest, CEPoliti, 2020.
- Simon János: A centrális erőter eltűnése és a proteszt-szavazás. Hibás alapvetések és következtetések a 2019-es önkormányzati választásokon. In Simon János (szerk.): *Őszintén. A 2019-es önkormányzati választásokról*. Budapest, CEPoliti, 2020. 27–64.
- Whitehead, Laurence: Games and Gaffe-Avoidance – Risk and Uncertainty – Reflections in Honour of John Harsanyi. *Central European Political Science Review*, 21. (2020), 79. 11–34.